

4. Вернадський В. І. Геохімія живої речовини. *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського* / уклад.: І. А. Акімов та ін. Київ : НАН України, 2012. Т. 4. 504 с.
5. Вернадский В. И. Биосфера / ред., вступ. ст. и примеч. А. Н. Перельмана. Москва : Мысль, 1967. 376 с.
6. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. Москва : Наука, 1981. 357 с.
7. Берг Л. С. Климат и жизнь. Москва : Госиздат, 1922. 196 с.
8. Берг Л. С. Номогенез, или Эволюция на основе закономерностей. Петроград : Госиздат, 1922. 306 с.

УДК 330.83:502.131.1

Ольга Митрофанова,

провідний економіст

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

ІДЕЯ НООСФЕРИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Починаючи з 60-х років минулого століття вчені різних галузей та політики закликали суспільство звернути увагу на глобальні проблеми, що нависли над нашою планетою і над усім людством. Зростання населення, обмеженість запасів корисних копалин, традиційних джерел енергії та ресурсів прісної води, забруднення ґрунтів, повітря й води речовинами, багато з яких ще на початку минулого століття взагалі не існували (пестициди, радіоактивні відходи, пластик), утворили загрозливі екологічні, економічні та соціально-політичні явища і кризи.

Під екологічною кризою маються на увазі «напружені відносини людини й природи, які характеризуються невідповідністю розвитку продуктивних відносин і ресурсо-екологічними можливостями біосфери» [1, с. 112]. На думку більшості дослідників, екологічна криза – це, в першу чергу, світоглядна, філософська й ідеологічна криза.

Отже, перед суспільством постала важлива задача пошуку виходу з кризи, розв'язати яку можливо лише всім людством або, принаймні, його більшістю, коли ця більшість оволодіє новою філософією виживання й подальшого збалансованого розвитку цивілізації.

Повагу до природи формує, в першу чергу, екологічна культура, духовність та свідомість, тому концепція ноосфери є актуальною сьогодні. В ній пропонується вирішення існуючих екологічних проблем шляхом досягнення гармонії у відносинах між людиною і природою. Головним чинником, за рахунок якого цього можна досягти, є розумна діяльність людини (враховуючи високий рівень розвитку її екологічної культури та свідомості), яка забезпечує привнесення у середовище нашого існування стабільності і розумних форм буття й розвитку.

Ноосфера вважається вищою стадією еволюції біосфери, становлення якої пов'язане з великим впливом розвитку людства на природні процеси. Ще з початку минулого століття Володимир Іванович Вернадський у своїх численних роботах прослідковував і кількісно оцінював всезростаючий вплив людської діяльності на довкілля, попереджуючи про неминучість виникнення пов'язаних з цим локальних, регіональних і глобальних екологічних проблем, закликаючи до мінімізації її шкідливих впливів на природні комплекси. Вернадський був упевнений, що наукова думка і колективна праця об'єднаного людства у майбутньому, неодмінно, призведуть до рішення найважливіших екологічних проблем і ладу у всьому людському суспільстві, у результаті чого біосфера перетвориться у сферу людського розуму – ноосферу.

Варто зазначити, що термін «ноосфера» ще півстоліття назад був відомий лише вузькому колу спеціалістів. Широкого розповсюдження він набув після Конференції ООН з проблем довкілля, яка відбулася у Стокгольмі 1972 року. Учасники конференції прийшли до висновків, що стан навколишнього середовища став загрозливим для розвитку і навіть для подальшого існування людства. Тому була визнана необхідність вжити урядами усіх цивілізованих держав невідкладних заходів з охорони природи. Після Стокгольмської конференції провідні країни почали створювати міністерства чи департаменти з охорони навколишнього середовища, також набули розвитку різноманітні громадські організації, основною метою яких був захист довкілля від господарської діяльності людини.

Під впливом рішень вищезгаданої конференції у багатьох науковців сформувався бачення щодо необхідності створення наукової теоретичної бази для планування та реалізації природоохоронних заходів. Саме тоді наукова спільнота звернула увагу на розроблене вчення про біосферу Землі та подальше її перетворення у ноосферу, що стимулювало важливі дослідження, в яких розглядалися приклади творчого розвитку уявлень Вернадського

про ноосферу. У багатьох публікаціях ноосфера розглядалася як реальне майбутнє всієї біосфери, як кінцевий результат наукової думки і людської праці, направленої на досягнення такої мети, як стратегія виживання [2, с. 168].

Очевидним стало те, що метод спроб та помилок у питаннях природокористування повністю вичерпав себе і повинен бути замінений науковим методом, підґрунтям якого є науково обґрунтована стратегія взаємних відносин людини з біосферою у поєднанні з ретельним попереднім аналізом можливих екологічних наслідків тих чи інших конкретних антропогенних впливів на природу.

Актуальність гармонійного розвитку людства, економічне зростання за якого ефективно розв'язує найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля, була визнана на загальновідомій Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). Саме на ній було одногласно проголошено, що основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсо-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку. Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства.

Серед основних чинників, що забезпечують сталий розвиток, виділяють наступні: 1) екологічний – визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; 2) економічний – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; 3) соціальний – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя [3, с. 10; 4, с. 29].

В умовах сучасної екологічної ситуації зростає роль свідомості й наукової думки, вони стають важливішим фактором еволюції ноосфери, оптимізації взаємовідносин суспільства з природою. Наразі запобігти глобальній екологічній кризі можна лише за рахунок цілеспрямованої свідомої діяльності людства, яка спирається на науку. У час докорінних змін способу мислення і відношення людини до природи свідомість і розум стають найважливішими факторами самоорганізації ноосфери. Суспільство повинне заздалегідь передбачувати не лише безпосередні, але й окремі несвідомі наслідки свого втручання в природу.

На сьогоднішній день науковці наголошують на тому, що головним стратегічним завданням для суспільства є задоволення своїх потреб таким чином, щоб не ставити під загрозу життєві інтереси майбутніх поколінь. На думку В. І. Вернадського, наукове мислення є саме тим, що здатне вирішити це завдання.

Останнім часом все більша кількість держав світу приєднується до реалізації концепції сталого розвитку, відповідно до якої людство має узгоджувати свою діяльність із законами природи, а також викорінювати споживацьке ставлення до природи. Економічне зростання за масштабами прибутку перестало вважатися ознакою успішності тієї чи іншої країни, і тепер необхідною умовою економічного розвитку є обов'язкове врахування низки екологічних обмежень. Тобто, світоглядна еволюція сучасної людини в прямому сенсі досягла розуміння того, що недотримання жорстких правил поведінки в екологічній сфері призводить до непомірних витрат на відновлення й штучне відтворення втрачених елементів природного середовища.

Нові правила та закони, які свідомо спрямовуються на правові обмеження активного втручання людства у природу, повинні діяти доти, доки не укоріниться міцна моральна відповідальність усіх мешканців планети перед нащадками за екологічні наслідки.

Резюмуючи викладене слід зазначити, що вчення про біосферу і ноосферу не має аналогів у просторі наукової думки, а в сьогоднішніх умовах глобальної екологізації суспільства не має альтернатив. Його слід розглядати як посібник, який закликає розум людини сучасності і майбутнього пізнати єдність та глибокий взаємозв'язок процесів, що відбуваються на Землі, з метою збереження та процвітання життя на нашій планеті.

Список використаної літератури

1. Лановенко О. Г., Остапівщина О. О. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. Херсон, 2013. 226 с.
2. Яншина Ф. Т. Ноосфера: утопия или реальная перспектива. *Общественные науки и современность*. 1993. № 1. С. 163–173.
3. Патон Б. Є. Національна парадигма сталого розвитку України. Київ, 2016. 72 с.
4. Хвесик М. А. Економіка природокористування: вектори розвитку : [монографія]. Київ, 2019. 398 с.